

22.09.2015 Archive - 269

ДЕРЖБУД УРСР
УКРАїнське спеціальне
науково-реставраційне
виробниче управління

УКРАїнський спеціальний
науково-реставраційний
проектний інститут
«УКРПРОЕКТРЕСТАВРАЦІЯ»

Львівська
комплексна
архітектурно-
реставраційна
мастерня

Пам'ятка архіт. XI-XIX ст.
Костьол Івана Хрестителя у
Львові. Реєстраційний мате-
ріалів досліджень. Текстова
частина. Том 1. Книга 2.
Лист 85 - 41а

м. Львів

1997 р.

Управління
охорони
історичного
середовища

Львівський історичний
центр (Lviv Historical Center)

ДЕРЖБУД УРСР - УСНРБУ

УКРАЇНСЬКИЙ СПЕЦІАЛЬНИЙ НАУКОВО - РЕСТАВРАЦІЙНИЙ
ПРОЄКТНИЙ ІНСТИТУТ "УКПРОЕКТРЕСТАВРАЦІЯ"

Л Ї В І В С ь К А

КОМПЛЕКСНА АРХІТЕКТУРНО - РЕСТАВРАЦІЙНА МАЙСТЕРНЯ

Пам'ятка архітектури XII - XIII ст.
костел Івана Хрестителя у Львові
/ охор. № 1334 /

УЗАГАЛЬНЕННЯ МАТЕРІАЛІВ ДОСЛІДЖЕНЬ
ТЕКСТОВА ЧАСТИНА

Том I Книга 2
Лист 85 - 41

Управління
охорони
історичного
середовища

Центр міської історії
Center for Urban history

Начальник ЛКАРМ

І. Могитич

Головний архітектор
ЛКАРМ

І. Ковалишин

Головний архітектор
проектів

Я. Кунієв

м. Львів - 1985 р.

Замовник : Державний історико-архітектурний заповідник
у м. Львові

Стадія : Наукові дослідження

Авторський колектив і відповідальні
виконавці.

Прізвище, ім'я, по-батькові	Посада	Ступінь участі в розробці
Могилнич І.Р.	нач. ЛКАРМ	Автор
Швець В.Я.	кер. групи	Автор
Алінаускене Л.Л.	ст. архітектор	Автор

Управління
охорони
історичного
середовища

Центр міської історії
Center for Urban History

Головний архітектор
проектів

Я. Кузнєт

Склад документації по договору № 85 - 41 від 24 січня
1985 р. по пам'ятці архітектури XII - XIX ст. костелу Івана
Хрестителя у Львові

Том 1	Узагальнення матеріалів досліджень
Книга 1	Графічна частина
Книга 2	Текстова частина
Том 2	Обміри конструкцій даху та інших ви- явлених на отріку конструкцій. Фотофіксація з анотацією.
Том 3	Ескізний проєкт реставрації пам'ятки.
Том 4	Робочі креслення реставрації
Том 5	Експертис вартості реставраційних робіт.

Управління
охорони
історичного
середовища

Центр міської історії
Center for Urban History

УЗАГАЛЬНЕННЯ МАТЕРІАЛІВ НАТУРНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ ПО ПАМ'ЯТЦІ АРХІТЕКТУРИ
XII - XIX ст. КОЛИНЬОМУ КОСТЬОЛУ
ІВАНА ХРЕСТИТЕЛЯ У ЛЬВОВІ .

ТЕКСТОВА ЧАСТИНА .

Управління
охорони
історичного
середовища

Центр міської історії
Center for Urban History

Пам'ятка архітектури XII - XIII ст. колишній костіос Івана Хрестителя у Львові - найстаріша серед збережених мурована будівля на території міста. На протязі свого існування вона зазнала дуже багатьох перебудов і ремонтів, які в результаті цілком змінили її вигляд. Це стосується в однаковій мірі як фасадів пам'ятки, так і її інтер'єрів. Тому для відтворення складної будівельної історії храму та реконструкції його первісного вигляду були проведені ґрунтовні комплексні дослідження пам'ятки.

В основному ці дослідження зводились до таких робіт :

- вивчення архівних матеріалів та інших історичних джерел ;
- виконання зондажів в тиньках та кладі будівлі ;
- закладка шурфів в інтер'єрі і навколо пам'ятки ;
- проведення лабораторних аналізів кладочних та штукатурних матеріалів ;
- дослідження залишків стінопису.

Найлишою частиною обстежень були також археологічні розкопки, які проводились Інститутом суспільних наук АН УРСР. Матеріали цих розкопок були використані при аналізі результатів обстежень.

Дослідження були проведені ґрунтовно, в повному обсязі. Вони охопили всі частини пам'ятки, були відкриті приховані під літніми наштрупованнями деталі та конструкції первісної будівлі, збережені великі фрагменти первісної кладки стін, елементи даху і т.п.

Значною перешкодою для остаточного завершення робіт по дослідженню пам'ятки в натурі досі залишається добудована до храму

ризниці, стіни яких примикають до північної та південної стін первісного об'єму пам'ятки і закривають значну їх частину. Особливо це стосується південної ризниці, стіна якої падає якраз на місце, де були реставровані двері в південній стіні храму. Завершити дослідження в цих місцях можна буде тільки в процесі реставраційних робіт після розбирання ризниці.

Але не дивлячись на цю перешкоду матеріали проведених досліджень дозволяють практично в повній мірі прослідкувати будівельну історію пам'ятки і виділити серед всіх добудов та пізніших намарувань первісний об'єм храму. Результати аналізу матеріалів досліджень дають можливість відтворити повністю вигляд пам'ятки на час її побудови.

Зараз пам'ятка — це фактично хрестовий в плані храм. Рамена хреста утворюють апсида, дві ризниці / північна та південна / та прибудований з заходу присінок з допоміжними приміщеннями. Всі ці частини групуються навколо центральної, найбільшої частини — нави / див. ч. I Том I — 2, 1984, аркуш АР — 2 /.

Результати досліджень доводять, що всі частини храму походять з різних будівельних періодів. Всього можна виділити сім основних таких періодів :

- I період — рубін XII — XIII ст. — побудова храму
- II період — середина-кінець XIII ст. ;
- III період — XVI ст. ;
- IV період — перша половина XVII ст. ;
- V період — перша половина XIX ст. ;
- VI період — 1869 р.
- VII період — 1887 р.

Між цими періодами ні доувалися дрісні ремонти та перебудови, але значних слідів вони не залишили, тому при відтворенні історії будівництва храму в окремі періоди вони не виділені.

Перший будівельний період – рубіж XII – XIII ст.

До цього часу попередньо можна віднести початок будівництва храму.

Дослідження показали, що не дивлячись на значну кількість пізніших перебудов основна частина пам'ятки збереглась в своєму первісному вигляді під пізнішими нашаруваннями. Після розкриття поверхні кладки та фундаментів було виявлено що до першого будівельного періоду можна віднести такі частини храму:

- повністю нижню частину фундаментів, яка заглиблена в материк;
- апсиду на всьй її висоту / крім верху склепіння /;
- східну стіну нави з цинцем;
- східну частину північної та південної стін нави до підмітки п'яти склепіння.

Фундаменти апсиди та нави храму викладені в колотого товстого каміння на вапняно-гіпсовому розчині та заглиблені в материк на 5 – 10 см. Через те, що рівень материкової глини різко опускається з північного сходу на південний захід, фундамент викладений з уступами і має великий перепад рівня залягання. Цей рівень коливається від 0,5 м до 1,6 м. В багатьох місцях / особливо під південною та західною стінами / фундамент підсилювався в пізніші періоди. Фундаменти північної та південної стін нави мають виступи до середини в яких збереглися гнізда від балок – затяжки / див. Том I книга I, 1985 аркуш 18/.

Це доводить, що на ці виступи опиралася арка емпори, про яку крім того є згадки в історичних джерелах. Над виступами фундаментів в збережених первісних стінах знайдені вертикальні штраби – місця де арка емпори пев"язувалась з кладкою стін. Крім слідів балки-затяжки, що знаходяться в рівні обрізу фундаментів, були знайдені залишки дерев"яних в"язей в кладці північної стіни храму. Наявність таких в"язей – характерна особливність візантійсько – руської архітектури.

Фундаменти під стінами апсиди не співпадають з сучасною конфігурацією стін. Це доводить, що апсида була дещо змінена в плані. Це підтвердилось і при дослідженні східної стіни нави храму. Така трапецієвидна апсида виявлена також в археологічно розкритій церкві в с. Мартинівка Чернівецької обл. /Тимошук Б.О. " Північна Буковина – земля слов"янська". Ужгород, 1969, ст.78 /4

Нинішня частина фундаментів храму практично повністю збереглася. Це дає змогу відтворити первісний тридільний план пам'ятки. Основні частини храму –

- апсида;
- центральна частина – нава ;
- басинець, віділений аркою емпори.

Пропорційний аналіз побудови плану має прямі аналогії в давньоруській архітектурі почавши з XII ст. Як приклад можна назвати археологічно відкриту П"ятницьку церкву кінця XII ст. в літописному Звенигороді.

Крім фундаментів до першого будівельного періоду відноситься і більша частина кладки стін пам'ятки. Це повністю апсида та схід-

на стінах нави, а також великі частини південної та північної продовжних стін на висоту до п'яти склепіння. Кладка всіх первісних стін виконана з пальчастої брускової цегли розмірами 28 - 28,5 x 13 - 13,5 x 9 - 9,5 см. на вапняно-підчаному розчині з доданням цем'янки. Кладка не має чіткої системи перев'язки швів, у більшості рядів є чергування тичок - локон. Наявність цем'янки в розчині доводить, що будували храм місцеві майстри.

Апсида практично збереглась повністю, тільки зазнала деяких змін. Було замуроване вікно в формі грецького хреста в східній частині стіни апсиди та прорубані два великі вікна в південно-східній та північно-східній гранях. Перекладений верх склепіння апсиди, а зовні вона, як і весь храм, дісталася нові декоративні елементи / див. том I, кн. I, 1985, арк. 4, 5, 10 /.

Особливо цікаві результати дало дослідження східної стіни нави храму. При виконанні зондажів на зовнішній поверхні стіни по обидва боки апсиди було виявлено два стрільчасті вузьких віконця в сілокам'яних блоках / див. том I кн. I, 1985, арк. 16 /.

Східна стіна була завершена високим гострим щипцем, який теж повністю зберігся / див. том I кн. I арк. 9 /.

При дослідженні внутрішньої поверхні цієї стіни по обидва боки апсиди були виявлені дві закладені бокові апсиди, які знаходяться в товщі східної стіни / див. кн. I арк. 6 /.

Ці апсиди мали сілокам'яні перемички складної трилистної форми. Збереглися їх значні фрагменти.

Над існуючою аркою центральної апсиди виявились залишки першої підпругної арки, що разом з наявністю фундаментів дозволяє визначити початкову ширину центральної апсиди. При проведенні досліджень на горіщі храму над сучасним склепінням на східній стіні був виявлений уступ, на якому було викладене склепіння будівлі. Це дало можливість повністю визначити конфігурацію та розміри первісного склепіння, яке було викладене нерегулярної трикутної арки. Там само на горіщі чудово читається первісний ципець східної стіни зі слідами дахових конструкцій / див. Том 2, 1985 аркуш 3 /.

Південна поздовжня стіна збереглась на висоту до п'яти сучасного склепіння від східної стіни до південного вікна. Тому що відмітка п'яти існуючого і первісного склепіння практично співпадає, можна твердити, що стіна збереглась на всю її первісну висоту.

При проведенні зондажів в інтер'єрі пам'ятки в цій стіні була виявлена ніша з залишками стінопису / див. кн. І арк. 16 /. Ця ніша знаходиться ліворуч від пізніх дверей в південну ризницю. Праворуч від цих дверей, під пізнішою пілястрою був розкритий фрагмент первісного дерев'яного прорізу з повністю збереженим одним кілком і половиною лучкової перемички. Проріз не вдалось повністю розкрити і його дослідження буде завершено в процесі ведення реставраційних робіт.

При виконанні зондажів в інтер'єрі на північній стіні навмі був розкритий фрагмент ніші з залишками стінопису. Ця ніша знаходиться якраз навпроти такої самої в південній стіні.

Під центральною пілястрою в північній стіні була виявлена первісна віконна ніша. Вона розташована в рівні хрестового вікна

апсиди таким чином, що вікно знаходилося на центральній лопатці північного фасаду. Під час будівництва різниці вікно було закладене і його проріз перетворився просто в нішу.

На північній та південній стінах навви над виступами фундаментів виявлені вертикальні штраби, які залишилися від конструкцій емпори. Це дає можливість при реставрації точно відзначити місце розташування.

Над склепінням південної різниці на зовнішній поверхні південної стіни навви були виявлені дві спарені арки, викладені з цегли. По краях арки опиралися на білокам'яні лопатки, а в середині – на білокам'яний кронштейн / див. кн. I арк. II /. При дослідженні північної стіни були виявлені такі ж самі арки, але з дещо іншими розмірами / див. кн. I арк. 7 /. Різниця в розмірах цих декоративних елементів пояснюється тим, що північний та південний фасади пам'ятки були неоднаково поцеговані білокам'яними лопатками. Центральна лопатка південного фасаду була значно ширша від центральної лопатки північного фасаду, бо в ній влаштовані південні двері храму. Це і викликало різницю в розмірах арок.

Другий будівельний період – середина – кінець
XII ст.

До цього періоду відноситься незначна частина кладки південної стіни навви над первісним дверним прорізом. Ймовірно в цьому місці знаходилося вікно / так як в північній стіні /. Крім того в цьому місці є уступ фундаменту. Наявність стільких послабляючих елементів очевидно привела до появи тріщини в стіні над дверима, а можливо і звиалу. Після цього був проведений ремонт з використанням первісної цегли але цілком іншою системою кладки

та іншим розчином / див. кн. I арк. 22 /. Вікно при цьому ймовірно було закладене, а висота і товщина стіни не зміне - на. Одночасно була перекладена і західна арка з двох збережених на північній стіні. Через це змінилися її розміри.

Третій будівельний період - XVI ст.

Це період першої значної перебудови храму. З півночі до нього була прибудована ризниця. Це викликало необхідність підняти стіни пам'ятки для того, щоб помістився дах ризниці. Відповідно були змінені і ципці східної та західної стін та перероблені дахові конструкції. Під час переробок підсилено фундаменти храму. Для добудови була використана цегла розмірами 26,5 - 27,5 и 13,5 - 14 x 6 - 6,5 см. та вапняно-піщаний розчин.

Можливо на цей період існували вже дві ризниці / про це згадка в історичних джерелах /, але при дослідженнях в натурі в південній ризниці не знайдено доказів її належності до третього будівельного періоду. Очевидно вона повністю перебудована.

Прибудова північної ризниці викликала необхідність пробишки дверей з нави. Ці двері були пробиті, але ніша в північній стіні ще збереглася. Отінок, який залишився в цій ніші теж відноситься до третього будівельного періоду / XVI ст. / Західна стіна ризниці торцем закрила вікно в центральній лопатці північного фасаду. Віконний проріз перетворився в нішу. В цей самий період була збільшена ніша на південній стіні в інтер'єрі. Емпора на цей період ще існує.

Четвертий будівельний період – перша половина ХІІ ст.

Повністю переробляється інтер'єр пам'ятки. Закладаються ніші та бічні апсиди, змінюється в плані форма центральної апсиди. Прорубуються вікна в стінах апсиди та в північній і південній стінах нави. Для врівноваження інтер'єру симетрично до вікон в стінах нави вирубуються ніші, а самі стіни діляться спареними пілястрами. Повністю перекладається склепіння, яке дістає сучасну форму. Західна і східна стіни храму стягуються поздовніми залізними зв'язками, які лежать в пазах склепіння. Склепіння в місцях вікон та стінних ніш дістає розпалуски. Використовується цегла $28 \times 29 \times 14 - 15 \times 6,5$ см. і вапняно-піщаний розчин.

На цей період вже існують осидві ризниці. Прорубується вхід в південну ризницю, який дістає білокам'яне обрамлення з боку нави.

Очевидно в цей будівельний період була змінена форма хорів. На цей час північна та південна поздовні стіни втратили зовнішні декоративні арки в місцях прорубання вікон.

П'ятий будівельний період – початок ХІХ ст.

Основна зміна, яка сталася в цей час – це повна перебудова південної ризниці.

Крім того був замуrowаний вхід зовні в північну ризницю та змінені деякі віконні прорізи.

В структуру основного об'єму пам'ятки цей період практично не вніс змін. Матеріал муру – цегла $28 \times 14 \times 6,5$ і вапняно-піщаний розчин.

Постійний будівельний період - 1869 р.

До цього часу храм не діяв, чинись на постійні ремонтні знаходився в аварійному стані. Тому намірилась необхідність ґрунтового ремонту. Він і був виконаний в 1869 р. Повністю були перекладені піллічна і підденна стіни на захід від вікон на всю висоту. На цій же ділянці було повністю перекладене склепіння. Так само повністю була перекладена західна стіна храму разом з щипцем. До неї був прибудований невеликий присінок. Були влаштовані нові хори, для яких вимурувані два виступи при фундаменті західної стіни нави.

Крім цієї великої перебудови в різних місцях будівлі були проведені підсилення конструкцій та дрібні ремонти.

В цей період черговий раз змінився декор на відкритих поверхнях підденної та піднічної стін нави / біля вікон /.

Матеріал муру цього періоду - цегла 30 x 15 x 6,5 см. і вапняно-ціпані розчини для кладки і для штукатурки.

Сьомий будівельний період. 1887 р.

В цей час пам'ятка дістала свій сучасний вигляд. Не діяв чинись на перебудову 1869 р. технічний стан храму продовжував погіршуватись і тому намірилась необхідність нової реставрації будівлі. За цю справу взявся відомий львівський архітектор Анатолій Захарівич, який і виконав проект "реставрації" пам'ятки. Проект був виконаний в псевдороманському стилі і втілений в життя.

В основному переробки цього періоду зводяться до таких робіт:

- повна заміна декору, що повністю змінило зовнішній вигляд будівлі ;
- прибудова до західної стіни нового присінку з двома боковими припід'їздами, в одному з яких влаштовані сходи входу на хори ;
- заміна підлоги храму ;
- ремонт та підсилення несучих конструкцій будівлі ;
- повністю перетинькування всієї поверхні стін ;
- переробки в інтер'єрі храму.

В цей період були приховані останні риси, притаманні первісному вигляді храму. Тому довгий час взагалі вважалося, що споруда повністю перебудована і втратила історико-архітектурну цінність.

Всі перебудови цього часу здійснені добре випаленою кlinkерною цеглою "REIS" в основному на цементному розчині. Для штукатурки використовувався також і вапняно-піщаний розчин. В місцях тріщин цементна штукатурка аризуалася сталевим дротом. З такої ж цегли виконані і всі нові декоративні елементи - пілястри, аркатури і т.д.

Результати натурних досліджень практично повністю співпадають з даними почерпнутими з історичних джерел. Аналіз цих результатів дозволяє повністю прослідкувати будівельну історію пам'ятки і відтворити її вигляд на кожен з періодів будівництва, в тому числі і на період побудови.

Це був храм зального типу перекритий склепінням по формі піднятої пізиркульної арки. В плані пам'ятка поділялась на три основні частини - апсиду / вістер / , наву та бабинень. Наву від бабинця відділяла арка емпори, яка знаходилась у західній частині будівлі. Сама емпора мала дерев'яний настил, по

брусах, на який вели дерев'яні сходи.

П'ятигранна в плані центральна апсида перекрита зімку - тим п'ятипелюстковим склепінням.

По обидва боки від неї в товщині східної стіни храму вмонтовані дві невеличкі прямокутні в плані апсиди, завершені б/кам'яни - ми перемичками трилистної форми. Східна та західні стіни завершуються гостровершними щипцями, а крутий дах покритий гон - тами або дранцею.

В храм вели два входи - в південній та західній стінах.

Двері були прорізані в широких білокам'яних лопатках.

Над дверима знаходились вузькі вікна - стрільниці. Такі вік - на були в обох бокових апсидах та центральній лопатці північ - ної стіни. На східній стіні центральної апсиди - велике вікно в формі грецького хреста в чудовому білокам'яному обрам - ленні.

В південній та північній стінах вмонтовані невеличкі ні - ши з арочними завершеннями.

Ідолога викладена поливаними керамічними плитками.

Південний та північний фасади пам'ятки розчленовувались трьома білокам'яними лопатками на дві площини. Знизу вони обмежувались білокам'яним цоколем, зверху - цегляними спаре - ними арками, які опиралися між лопатками на білокам'яні кронш - теїни. По такому ж принципу був декорований і західний фасад, але арки були не спарені, а одинарні. В центральних лопатках західного та південного фасадів вмонтовані два входи, а над ними - вузькі вікна. На північному фасаді - тільки вікно. Всі цегляні площини стін були отиньковані.

При проведенні реставраційних робіт можливе виявлення нових даних, які можуть внести деякі зміни в результати досліджень, але нагромаджений досі матеріал вже повністю дає підстави для розробки проекту реставрації.

Управління
охорони
історичного
середовища

Центр міської історії
Center for Urban History